

УДК [39:929.7+821.161.2](477)"18/19"

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/his.2024.56.12474>

ОСОБЛИВОСТІ ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ДРІБНОЇ ШЛЯХТИ XIX – ПОЧАТКУ XX ст. В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ

Олександр ВАСЯНОВИЧ

Державний науковий центр захисту культурної спадщини
від техногенних катастроф

просп. Перемоги, 56, м. Київ, 03057, Україна

e-mail: guru_v@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9360-6447>

Стаття присвячена особливостям матеріальної та духовної культури дрібношляхетської верстви населення, її регіональним особливостям на основі літературних творів українських авторів другої половини XIX – початку XX ст. Помічена неприязнь між шляхтою і селянством з усталеним поділом на «своїх» та «чужих». Попри деякі особливості у звичаєво-обрядових традиціях дрібної шляхти виразно простежується загальноетнічна українська основа з регіональними та локальними ознаками. Здавна проживаючи у сільській місцевості, дрібна шляхта, як і решта селян, займалася землеробством та скотарством. У зведенні житла вона майже нічим не відрізнялася від звичайних селян. Натомість шляхтичі намагалися внести європейські риси у хатній побут, доповнивши його окремими деталями: прорубуючи більші вікна, встеляючи в кімнатах підлогу, встановлюючи міські меблі тощо. Перебуваючи у подібних соціально-економічних умовах, дрібна шляхта споживала подібну до селянської їжі. Шляхетське вбрання в основному відповідало одягу сільського населення, хоч і мало певні міщанські елементи. Намагаючись зберегти свою кастову замкнутість, шляхта укладала шлюби тільки між особами своєї соціальної групи.

Ключові слова: шляхта, матеріальна культура, духовна культура, ідентичність, художня література

Традиційна культура – одна з основних складових процесу розвитку нації, що виконує важливі функції у суспільстві, спрямовані на збереження її самобутності та внутрішньої консолідації. Дрібна (ходачкова, малоземельна, дрібно-помісна, околична) шляхта в Україні, як окремий соціальний прошарок, унаслідок кращого економічного та соціально-політичного становища збагатилася свій побут такими характерними рисами, які були властиві лише цій шляхті та якими вона відрізнялася від звичайних селян. На межі XIX – XX століть у різних регіонах України мешкали частіше нащадки шляхти, які переважно втратили давні привілеї, але зберегли у побуті певні особливості матеріальної та духовної культури.

Шляхта на теренах України в досліджувані часи була як недавно прибула, що іммігрувала в деякі місцевості Київщини та Поділля з різних країв Речі Посполитої, так і околична, що здавна проживала в певних місцевостях

і завжди в масі залишалася українською. Околична шляхта селилася на просторах України цілими селами. Відомі їхні гнізда на Поділлі, так звана барська шляхта: села Єлтухи, Галузинці, Волковинці, Патрані, Коростівці та ін. в околицях м. Бар¹; на Галичині – Корчин, Улична, Урож, Лопушанка, Ільник Шляхетський, Білина тощо; на Гуцульщині – Делятин, Нижній Березів тощо²; на Поліссі – кілька десятків сіл, розташованих навколо старовинного Коростенського городища³ в басейнах річок Уж, Ірша, Уборть, Норинь, Словечна (Беги, Левковичі, Мелені, Бовсуни, Скурати та ін.); на Покодимщині – Кумарі, Познанка, Бобрик, Гвоздавка та ін.⁴; на Правобережній Київщині – Яблунівка, Мар'янівка, Запруддя⁵.

Окремі аспекти традиційно-побутової культури дрібної шляхти потрапили у поле зору українських дослідників вже у другій половині XIX – на початку XX ст.⁶ У радянські часи ці питання в основному залишалися поза колом досліджень етнографів. На межі XX–XXI ст. почали з'являтися етнологи, які продовжили етнографічне вивчення української шляхти та її нащадків, переважно в новітні часи⁷.

¹ Михайло Грушевський, “Барська околична шляхта до кінця XVIII ст.”. *Михайло Грушевський, Зібрання творів: У 50 т.* 5 (Львів, 2002), 325.

² Юрій Гошко, *Населення Українських Карпат XV–XVIII ст. Заселення. Міграції. Побут* (Київ, 1976), 18–9; Його ж, *Звичаєве право населення Українських Карпат та Прикарпаття XIV–XIX ст.* (Львів, 1999), 24.

³ Наталія Яковенко. “Україна аристократична”. *На переломі: друга половина XV – перша половина XVI ст.* (Київ, 1994), 304.

⁴ Тетяна Тхоржевська, Любов Якиминська, “Левко Юркевич і покодимська шляхта”. *Народна творчість та етнографія* 4 (2013), 138.

⁵ Василь Балашок, “З історії шляхти Фастівщини”. *“Прес-музей”. Науково-інформаційний бюлетень* 2 (2016), 12.

⁶ Яков Головацький, *О костюмах или народном убранстве Русинов или русских в Галичине и Северовосточной Венгрии* (Санкт-Петербург, 1868); Іван Франко, “Знадоби до вивчення мови і етнографії українського народу. Дещо про шляхту ходоцькову”. *Іван Франко, Зібрання творів у 50-ти томах* 26 (Київ, 1980), 180–6; Корній Черв'як, “Килимарство на Коростенщині”. *Краєзнавство* 3–10 (1929), 13–44; Його ж, *Шляхта околиць на Коростенщині* (Коростень, 1928).

⁷ Олександр Васянович, “Дружко коровай несе, намнеткою тресе (Жіночий одяг шляхти околиць села Мелені)”. *Берегиня* 1 (2004), 67–76; Його ж, “Знакові функції килимів околичної шляхти Житомирщини”. *Народна творчість та етнографія* 6 (2011), 53–57; Його ж, “Особливості харчування дрібної української шляхти у XIX – на початку XX ст.”. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія “Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки”* 24 (Харків, 2017), 68–74; Ірина Несен, “Околична шляхта Центрального Полісся: особливості весільного ритуалу”. *Народна творчість та етнографія* 6 (2004), 91–7; Її ж, “Околична шляхта на теренах північно-східної Житомирщини: особливості історичного розвитку та етнографічного життя”. *Наукові записки з української історії* 21 (Переяслав-Хмельницький, 2008), 84–97; Її ж, “Поховальні та поминальні обряди в середовищі «околичної» шляхти Північно-Східної Житомирщини (кінець XIX – початок XX століття)”. *Вісник Львівського університету. Серія історична* 44 (2009), 241–264; Василь Балашок, “«Непомічена» соціальна верства (доля української шляхти після Хмельниччини в працях сучасних дослідників)”. *Український гуманітарний огляд* 12 (Київ, 2006), 180–9; Його ж, “Українська шляхта між польським та українським етносами”. *Народна творчість та етнографія* 6 (2007), 11–25; Василь Балашок, *З історії шляхти Фастівщини*; Любов Сливка, *Галицька дрібна шляхта в Австро-Угорщині (1772–1914 рр.)* (Івано-Франківськ, 2009); Микола Бех, *Традиції і трансформації в етнокультурі та побуті села Беги на Житомирщині кінця XIX – першої половини XX століття* (Київ, 2018).

Цінним джерелом для вивчення матеріальної та духовної культури дрібної шляхти можуть стати літературні твори українських письменників. Певні свідчення про життя та побут дрібношляхетської верстви XIX – початку XX ст. можна віднайти у творах Андрія Чайковського («Олюнька», «Малолітній», «У чужому гнізді»); Івана Нечуя-Левицького («Причеп», «Живцем поховані»); Григорія Цеглинського («Шляхта ходячкова») тощо. Спираючись на власні спостереження, писемні матеріали, розповіді очевидців, автори подали досить об'єктивну картину традиційного побуту українського села різних регіонів України означеного у статті періоду. До того ж деякі автори належали до шляхетського стану: Андрій Чайковський (1857–1935) народився у родині дрібного урядовця, який походив зі старовинного шляхетського роду, Іван Франко (1856–1916) по матері був пов'язаний з родом Кульчицьких, Анатолій Свидницький (1834–1871) по матері – з родом Ганчевських. Варто зазначити, що творчість Андрія Чайковського вже потрапляла до аналізу вітчизняних дослідників народної культури⁸. Нинішньою статтею ми спробуємо на ширшій джерельній базі простежити особливості матеріальної та духовної культури дрібношляхетської верстви населення, виділити її регіональні особливості.

Шляхта у різних регіонах України проживала переважно компактно, формуючи велику, подекуди переважаючу громаду. На Прикарпатті навіть офіційно створювалися дві громади – шляхетська, яка обирала собі за начальство префекта з асесорами, і хлопська – обирала вйта з присяжними. Це засвідчують і назви населених пунктів: Корчин Шляхетський і Корчин Рустикальний, Крушельниця Шляхетна і Крушельниця Рустикальна, Терло Шляхетське і Терло Рустикальне, Топільниця Шляхетська і Топільниця Рустикальна. Описуючи життя с. Пишнівці, Андрій Чайковський наголошував на існуванні у селі двох громад. Навіть у спільній церкві шляхтичі та селяни групувалися окремо, маючи окремі церковні братства, чітко визначені місця по різні боки церкви. У школі учні різних соціальних груп не товаришували між собою, не хотіли сидіти змішано на лавках і так само, як і їхні батьки, дражнили одні одних та робили взаємні збитки⁹. Шляхтичі мали також окрему кімнату в корчмі для спільних зібрань з застеленими «коліровими» скатертями столами та дерев'яними ясеновими кріслами, для селян же були облаштовані звичайні корчемні лави на вбитих у землю ковбицях¹⁰. У поясненні до сцени у шинку

⁸ Роман Кирчів, «Цикл шляхетських повістей Андрія Чайковського». *Андрій Чайковський, Зібрання творів у 8 томах* 5 (Львів, 1994), 5–25; Олександр Васянович, «Традиційно-побутова культура галицької дрібної шляхти XIX – початку XX ст. (у творчості Андрія Чайковського)». *Народна творчість та етнографія* 5 (2008), 99–105; Марія Федурко, «Світ галицького селянина-шляхтича у дзеркалі мови (за повістю А. Чайковського «Олюнька»)». *Рідне слово в етнокультурному вимірі* (Дрогобич : Посвіт, 2012), 259–267.

⁹ Андрій Чайковський, *Олюнька* (Львів, 1966), 78.

¹⁰ Андрій Чайковський, «Малолітній». *Андрій Чайковський, Зібрання творів у 8 томах* 4 (Львів, 1993), 320.

п'єси Г. Цеглинського «Шляхта ходачкова» подається облаштування сцени: «По правім боці: шинківня з фляшками. Побіч столи і лавки (місце для хлопів). По лівім боці: великий стіл, навколо стільці (для шляхти)»¹¹.

Помітна неприязнь між шляхтою і селянством. Це проявляється у назвах одних та інших з усталеним поділом на «своїх» і «чужих». Шляхтич в очах селянина був *ляшком*¹², *нешеретованою*^{*} *шляхтою, що крізь щаблі вилітає*¹³. Інколи хлопи прозивали шляхтичів «макогонами», тому що колись ті носили свої дипломи або шляхетські легітимації у бляшанках, подібних до макогонів. Шляхтичі ж для підкреслення низького походження селян прозивали їх *мургами з чорним піднебінням*¹⁴. Іван Нечуй-Левицький у повісті «Причепа» вкладає в уста одному з героїв такі слова: «В їх, бачиш, вже кров інша, панська, що не тхне дьогтем та смолою»¹⁵. У суперечці з селянином шляхтич Юрій Городиський любив підкреслити «...прийде ще такий час, що ми, шляхта, будемо вами, хамами, їздити! [...] Орати будемо вами, так! А вашими бабами волочити, щоб ти знав!»¹⁶.

Характерною рисою шляхти був гонор, яким вона постійно хизувалася: «Хоцінський своїм підмальованим оповіданням про минувшість Ясевого роду розбуркав у йому гордість своїм родом, пишання своїм панством, ту гордість, те пишання, що лежить в самому дні лядської шляхетської натури»¹⁷, «Шляхтич в загороді рівний воєводі»¹⁸. Проте інколи такі хизування були надмірними і необґрунтованими. Так шляхтич Юрій Городиський при зустрічі з хлопом «надувається, як той індик, ніс догори, ніби зорі лічить». Він любив, щоб до нього обов'язково зверталися «пане», інакше «образиться на смерть!»¹⁹.

У шляхти існували усталені статево-вікові норми привітань. На Поділлі заведено було цілувати дівчат в руки²⁰. Незрозумілі простому люду норми етикету викликали певне підкреслення чужорідності: «Ясь знов обняв Хоцінського і поцілувався з ним тричі, – одначе не в губи, а по-польській: тикаючи губами на повітря проз щоки, а потім поцілував Хоцінського в плече і нижче плеча в рукав»²¹.

¹¹ Григорій Цеглинський, *Шляхта ходачкова* (Львів, 1911), 62.

¹² Іван Нечуй-Левицький, «Причепа». *Іван Нечуй-Левицький, Збірник творів у 10 томах* 1 (Київ : Наукова думка, 1966), 133.

* Нешеретований – не просіяний крізь сито.

¹³ Анатолій Свидницький, *Люборацькі* (Київ, 1985), 181.

¹⁴ Чайковський, *Олюнька*, 79.

¹⁵ Нечуй-Левицький, *Причепа*, 232.

¹⁶ Іван Франко, «Довбанюк». *Іван Франко, Зібрання творів у 50-ти томах* 16 (Київ : Наукова думка, 1978), 207–8.

¹⁷ Нечуй-Левицький, *Причепа*, 173.

¹⁸ Цеглинський, *Шляхта ходачкова*, 86.

¹⁹ Франко, *Довбанюк*, 207.

²⁰ Свидницький, *Люборацькі*, 28.

²¹ Нечуй-Левицький, *Причепа*, 172.

Шляхтичі значну увагу приділяли навчанню своїх дітей, проте у досліджуваний період шляхта переважно лишалася малоосвіченою. Підписуючи документи, там рідко писали *własnoręcznie*, частіше *znakiem krzyża świętego*, завіряючи такий підпис печаткою, яку носили повсякчас при собі²².

Значне місце у житті шляхтича займала релігія: відвідування храмів, здійснення обрядів, таїнств тощо. На Прикарпатті шляхтичі при нестачі католицьких костелів не цуралися православних церков²³. Натомість на Поділлі шляхта намагалася зберегти конфесійну відособленість, не відвідуючи православних храмів: «бо то віра панська, а то – хамська»²⁴. У творах А. Чайковського можна помітити, що українська шляхта, хоч радо вчилася польських молитов, однак міцно трималася церкви, вважаючи костел за панську інституцію²⁵.

Проживаючи у сільській місцевості, дрібна шляхта, як і решта селянства, займалася переважно землеробством та скотарством. Відмінність між ними була лише у тому, що і до скасування кріпацтва в Австрійській імперії (1848 р.) та Російській імперії (1861 р.) вона працювала на власній землі й не відробляла панщину. Розповідаючи про маєтності В. Свікліцького, І. Нечуй-Левицький вкладає в його вуста слова, що батько «мав свою землю – десятин з шістдесят, коли не більше»²⁶. Гарне шляхетське господарство в Австро-Угорщині могло мати двадцять моргів землі з будинками й інвентарем²⁷. Досить заможна родина Лукашів мала пару коней, пару волів, дві корови і чотири штуки молодняка²⁸. Ще більше майна перелічує А. Чайковський у господарстві Михася Стефаніва: 80 моргів доброго пшеничного ґрунту, 20 моргів сіножаті, 25 штук рогатої худоби і 16 коней²⁹. Загалом, як свідчать етнографічні матеріали, до земельної власності галицької дрібної шляхти відносилося орне поле, пасовище, полонина і ліс. У с. Верхнє Гусине Турківського повіту шляхтичі мали окреме пасовище і полонини, куди селяни не мали права гонити на випас свою худобу³⁰. Проте у власному господарстві шляхтичі, працюючи нарівні з наймитами, могли обмашувати та білити хату, ходити коло корів, копати у городі та садити грядки³¹. У літературних творах

²² Цеглинський, *Шляхта ходячкова*, 66.

²³ Нечуй-Левицький, *Причепи*, 133.

²⁴ Свидницький, *Люборацькі*, 75.

²⁵ Андрій Чайковський, “У чужому гнізді. Повісті з XIX ст.”. *Андрій Чайковський, Зібрання творів у 8-ми томах* 5 (Львів, 1994), 135.

²⁶ Іван Нечуй-Левицький, “Живцем поховані”. *Іван Нечуй-Левицький, Збірник творів у 10 томах* 7 (Київ : Наукова думка, 1966), 264–5.

²⁷ Чайковський, *Малолітній*, 327.

²⁸ Чайковський, *Олюнька*, 87.

²⁹ Чайковський, *У чужому гнізді*, 208.

³⁰ Любов Сливка, “Культура та побут дрібної шляхти в Галичині (кінець XVIII – початок XX ст.)”. *Галичина* 10 (2004), 235.

³¹ Чайковський, *Малолітній*, 417.

віднаходимо чимало кепкувань над шляхтою, яка своїм життям мало чим відрізнялася від звичайного селянства: «Шляхтич гербовий, а пасе корови», «...десь поневіряються коло хазяйства: панич коло обірника, а панна – коло конопель»³². Жінки намагалися також долучитися до заробляння грошей, не цураючись ніякої роботи. Розповідаючи про своє життя, дружина Свікліцького з повісті «Живцем поховані» І. Нечуя-Левицького зазначає, що живе перекупством: влітку закуповує на баштанах кавуни, дині та огірки й перепродує у місті, перепродує яблука, груші, сливи, усякі овочі та городину; взимку перепродує сало, рибу, яйця, пшоно. Часом стає перепічайкою та бублейницею: пече та продає паляниці та бублики³³. Подекуди шляхтичі намагалися віднайти собі легку роботу. Скажімо, Юрій Городиський влаштувався саду пильнувати, в пасіці роїв доглянути, під час толоки коло жінок постояти або зимою скіпок наколотити та збіжжя на млинку провіяти³⁴.

У будівництві житла дрібна шляхта майже нічим не відрізнялася від звичайних селян, маючи однокімнатні або двокімнатні хати з сіньми і коморою, накриті соломою або гонтою. Зокрема в описах І. Нечуя-Левицького з Наддніпрянщини зазначається, що по один бік сіней була чималенька *пекарня*, по другий бік – невеличка *світлиця* з вузькою кімнаткою...³⁵ Подібний опис робить А. Чайковський, зазначаючи, що з сіней ліворуч можна було увійти до *пекарні*, а звідтіля до *алькиря* і комірчини. По другій стороні була кімната з дерев'яним помостом для гостей і знову просторий *алькир*. До хати входили через до половини закритий ганок на ясеневих шестигранних стовпах. Хата була крита соломою, а над нею стирчав високий, вибілений димар. Вікна на два крила були гарно оковані. Шляхетська хата відрізнялася від селянської тим, що мала спереду ганок та більші вікна, а на горі димар³⁶.

Типовим був інтер'єр шляхетського помешкання, у якому традиційно виділялися вогнище, місце для споживання їжі та сну: з одного боку вхідних дверей розміщувалася велика піч, за нею у найтеплішій частині – ліжко, з іншого боку від дверей – мисник, по діагоналі від печі на покуті – стіл. Через усю світлицю наддніпрянського помешкання простягався сволок з вирізьбленими написами й орнаментами. Над дверима до меншої кімнати на *приполичці* рядочком стояли дешеві чашки. В кутку на покуті був прибитий *косинчик*, де стояли образи. Один образ посередині на стіні був у срібній шаті. Віконечка чималенькі, двері низенькі. Коло порога на стіні висів помальований зеленою фарбою гарненький мисник, де не було ні однієї простої полив'яної миски, а натомість на поличках

³² Цеглинський, *Шляхта ходалкова*, 6–7, 13.

³³ Нечуй-Левицький, *Живцем поховані*, 276.

³⁴ Франко, *Довбанюк*, 208.

³⁵ Нечуй-Левицький, *Живцем поховані*, 266.

³⁶ Чайковський, *У чужому гнізді*, 78–9, 302.

стояли сторч рядками фарфорові стародавні тарілки й зелені та сині тарілочки, якась чудернацька зелена пляшка, стояли стародавні не то два чайники, не то жбани з червоної міді, схожі на церковні стародревні сосуди³⁷. Серед хатніх меблів А. Чайковський називає велике ліжко, стіл, лавки, кілька крісел. Для освітлення приміщення використовувалися сухі скіпки, які палили при печі, від чого у хаті було і світло, і тепло³⁸. Обидві житлові кімнати обігрівала одна піч, виготовлена з дністрових камінчиків. У пекарні була велика глиняна піч із припічком і запічком, де могла зручно спати одна людина³⁹. Досить часто шляхтичі були економами у поміщицьких маєтках, тому облаштовували собі житло на панський манер. Ось як описує подібне житло І. Нечуй-Левицький: «В одній кімнаті стояло широке ліжко з подушками, а на стіні за ліжком висів не дуже новий килим домашньої роботи з червоними та зеленими квітками, невідомими в натуральній історії. Коло стіни стояла старосвітська скриня на коліщатах, обкована залізом, вся в червоних квітках по зеленому полі. А в першій кімнаті, що була ніби світлицею, стояла проста канапа з спинкою, прикрита килимом. Тільки шість нових стільців, покритих світлосиньою матерією, веселили чисту хату з білими, як сніг, стінами, з великими, чистими вікнами, і надавали горниці вигляд ніби панський»⁴⁰. Попри бідність шляхтичі намагалися підкреслити панську обстановку, розкіш: «Над канапою висіло дуже велике дзеркало в золотих рамах, але позолота вся була витерта»⁴¹. Молодше покоління особливо намагалося привнести європейські риси у хатній побут, поповнивши його окремими деталями: прорубуючи більші вікна, встеляючи в кімнатах підлогу, завішуючи вікна виплетеними з білих ниток фіранками, встановлюючи шафу, дзеркало на столі, чимале крісло тощо⁴².

Кожен шляхтич при облаштуванні обійстя враховував рельєф, природні умови. Необхідні для повноцінного господарювання господарські будівлі зазвичай розміщувалися на великому дворі. На обійсті українського шляхтича з Наддніпрянщини стародавня хата стояла далеко від вулиці перед старим садком. Ближче до вулиці розташовувалися старі повітки та невеличка комора з дубини. По дворі росли старі акації, перед хатою – кущі бузку та рожі, кущі жоржини та мальви, гвоздики, чорнобривці та настурції⁴³.

Описуючи просторе обійстя заможного галицького шляхтича, А. Чайковський зазначає, що навпроти хати встановлювали високого журавля при криниці, біля якої лежав довгий жолоб для напування худоби. Навпроти хати

³⁷ Нечуй-Левицький, *Живцем поховані*, 266.

³⁸ Чайковський, *Малолітній*, 391, 412, 415.

³⁹ Чайковський, *У чужому гнізді*, 78.

⁴⁰ Нечуй-Левицький, *Причепи*, 161–2.

⁴¹ Там само, 221.

⁴² Там само, 247, 278.

⁴³ Нечуй-Левицький, *Живцем поховані*, 266.

стояла висока стайня, поділена на чотири частини: для коней, рогатої худоби, *безрог* (свиней. – О. В.), а також засік на сіно і тік, гладко убитий на січкарню і обрік. Перпендикулярно до стайні – велика стодола з трьома засіками і двома токами. Навпроти стодоли – два великих обороги на грубих дубових стовпах⁴⁴. У коморі, крім зимової одежі, можна було зберігати різноманітне «добро»: борошно, крупу, квасолу, горох, біб, масло і сир, сметану і солонину – «все-все, що потрібно»⁴⁵. Біля хати – садок і пасіка. Садиба огорожена високим плотом, хата вибілена ззовні і зсередини, вікна і двері обведені смугою сивої глини. Ворота і хвіртки виплетені з верболозу. Досить часто шляхтянки попід вікнами висаджували всілякі квіти⁴⁶.

Маючи подібні соціально-економічні умови, дрібна шляхта споживала таку ж їжу, як і селянство: борщ, пшоняну кашу, присмажену на маслі картоплю, вареники, молоко, сметану, солонину. Незначні відмінності залежали від заможності господарів. Бідний шляхтич міг щодень обмежуватися ячмінною лемішкою⁴⁷. Коли шляхтич Тучко приїхав на знайомство до Тачинських, то господиня спочатку частувала його кавою, а потім «понаставляла на столі всячини: білого хліба, масла, меду в кришках». Господарі хотіли показати, що «вони не які-небудь шляхетки, а люди заможні, богатирі, і всього у них подостатком»⁴⁸. Проте навіть на свята «по шляхетському звичаю» могли їсти всі з однієї великої миски дерев'яними ложками⁴⁹. І. Нечуй-Левицький зазначає, що частуючи гостей, господиня «поставила на стіл тарілку з оселедцем, вхопила на миснику виделку, ніж та окраєць хліба...»⁵⁰ А. Чайковський інколи подає докладний опис приготування страв, як-от накришити зеленої цибулі, перем'яти з сиром, посолити і залити сметаною⁵¹.

У святкові дні на столі у шляхти з'являлися ковбаса, капуста з солониною, пироги, голубці тощо. При частуванні горілкою шляхтичі користувалися однією-єдиною на всіх чаркою. Проте випадків, щоб хтось вимив чарку чи склянку після свого попередника, не було, бо це вважалося образою шляхетської гідності⁵². Святкова трапеза на Галичині в кінці XIX ст. завершувалася чаюванням. Для цього господиня заносила до хати горщик окропу, склянки, цукор, і всі запивали *окропок*, тобто гарячу воду з *гараком* (ромом. – О. В.)⁵³.

⁴⁴ Чайковський, *У чужому гнізді*, 79.

⁴⁵ Чайковський, *Олюнька*, 87.

⁴⁶ Чайковський, *Малолітній*, 358, 418.

⁴⁷ Франко, *Довбанюк*, 209.

⁴⁸ Чайковський, *Малолітній*, 346.

⁴⁹ Чайковський, *У чужому гнізді*, 120.

⁵⁰ Нечуй-Левицький, *Живцем поховані*, 276.

⁵¹ Чайковський, *Олюнька*, 93.

⁵² Там само, 93.

⁵³ Там само, 177–8.

Спосіб ведення господарства, будівництво житла, споживання їжі особливо не вирізняли представників дрібношляхетської верстви з-поміж сільських жителів. Значно більші відмінності можна простежити у стилі одягу, який формувався під впливом різноманітних історико-географічних та соціально-економічних чинників. В одязі досліджуваного прошарку населення яскраво проявилися елементи міщанства. «Дрібна сільська шляхта, яка заселяє у Східній Галичині цілі села, – писав Я. Головацький, – має одяг дещо схожий на міщанський, але з причини бідності має задовольнятися власновиробленими матеріалами»⁵⁴. Збираючись у гості, шляхтянка покривала голову шовковим *чипчиком*, прикріпляла золоту брошку до грудей, а на руки – золоті браслети⁵⁵. У селянок-подолянок «в коралях вся краса й багатство», натомість шляхтянки краю віддавали перевагу низці *перел*⁵⁶, хоча й вони вбирали низки коралів і «щирозлоті дукачі»⁵⁷.

У XIX – на початку XX ст. тканину для виготовлення одягу шляхтичі переважно виготовляли власноруч із лляного, конопляного і вовняного прядива. Із розвитком капіталістичних відносин з'явилося багато дешевих тканин, що призвело до поступового занепаду домашнього ткацтва. У шляхетському вбранні дедалі більше речей почали виготовляти з купованих фабричних матеріалів, які практично по всій Україні називали кромом. У крамницях купували сиве сукно для виготовлення чоловічого одягу, шкіру для чобіт, головні убори.

Чайковський фрагментарно описує вбрання шляхти. Чоловіки одягали сиву сукняну густо зібрану позаду *капоту-чумарку*, штани, *камізолю*, шляхетський кашкет, *пасові* чоботи. Інколи шляхтичі, переймаючи польську моду, одягали *чумарку з петлями*, довгу *камізолю* наче жупан, шовковий пояс, конфедератку з чотирма рогами⁵⁸, що викликало насмішки селянства. Описуючи зовнішній вигляд шляхтича Юрія Городиського, Іван Франко зазначає, що він «ходив у тих шляхетських, незбираних, як то кажуть, вибачте, “довбаних” штанах»⁵⁹, за що його й прозвали Довбанюком. Жіноче вбрання складалося з шовкової строкатої спідниці, *кафтаника*, *кацабайки*, спеціального чепчика⁶⁰. З прикрас виділяються золоті *ковтки*, велика золота «запинка з коралем» під шию, кільканадцять низок великих коралів⁶¹. Шляхтянки на Поділлі ніколи не одягнуть сорочки з поликами. Сорочка має бути з виложистим коміром зі

⁵⁴ Головацький, *О костюмах или народном убранстве Русинов ...* 23.

⁵⁵ Чайковський, *Малолітній*, 344–5.

⁵⁶ Свидницький, *Люборацькі*, 28–9.

⁵⁷ Там само, 68.

⁵⁸ Чайковський, *Малолітній*, 333.

⁵⁹ Франко, *Довбанюк*, 207.

⁶⁰ Чайковський, *Олюнька*, 79.

⁶¹ Чайковський, *Малолітній*, 482.

шляркою. З поясного одягу – спідниця, а не запаска, і обов'язково *шляфрок* (халат. – О. В.), взуваються у черевики⁶².

В українському традиційному костюмі безпосередньо на сорочку вдягали нагрудний одяг, який прикривав верхню частину фігури. У деяких селах Галичини безрукавки, які свідчили про належність до шляхетського стану, називали *кентар*, *горсет*, *камізелька*. На Поділлі шляхтич, на відміну від подолян-русинів, носив *желетку*⁶³. На Львівщині у XIX ст. шляхтич носив суконну чорну камізельку з двома рядами гудзиків, що застібалися під саму шию, бо «без неї він не шляхтич, а хлоп панщизняний»⁶⁴.

Верхній одяг українців можна розділити на осінньо-весняний та зимовий, який був подібним для різних статевих вікових груп. На Галичині чоловіки і жінки шляхетського походження вдягали *жупан*, *капоту*, *опанчу*, *керею*, *бекешку*, *кафтан*, *чумарку*. Взимку жінки-шляхтянки вдягалися у кожухи з широким лисячим коміром, що називався *хутром*. Зимові кафтаніки шили на ваті, літні – без утеплення⁶⁵. Шляхта оздоблювала верхній одяг переважно чорним шнурком та чорною вишивкою, а не червоною чи зеленою, «бо то по-мужицьки»⁶⁶.

Важливим компонентом убрання були головні убори, що включали також і зачіску. Жінки гладко зачісували волосся, а косу обв'язували на міщанський лад ззаду голови колом. Йдучи до церкви, голову покривали великими хустками так, що вони зсувалися нижче плечей і затримувалися лиш на раменах⁶⁷. Шляхетські дівчата на Поділлі ніколи не заплітали коси у дрібниці, а в ріжки, а жінки зав'язували голову в хустку з купром, подібно до київських міщанок⁶⁸. Наслідуючи шляхетську традицію, дівчата влітку закутували голову хусткою, щоб обличчя не засмагало⁶⁹.

Дрібна шляхта майже не відрізнялася від селян у звичаях та обрядах, у духовній культурі загалом. Лише окремі факти вказують на відмінності між цими соціальними групами. Так у повісті «У чужому гнізді» А. Чайковський докладно описує святвечірні звичаї у панському маєтку та вдома у шляхти, які не відрізняються від селянських: розстелено сіно на столі під скатертиною і по долівці, встановлено снопик вівса на покуті, приготовлено *за шляхетським звичаєм* дев'ять страв: *пшеницю* (кютю. – О. В.), борщ з *ушками*, картопляні вареники з грибною підливою, рибу, голубці тощо. Після вечері всі співають

⁶² Свидницький, Люборацькі, 28.

⁶³ Там само.

⁶⁴ Чайковський, *У чужому гнізді*, 30.

⁶⁵ Чайковський, *Олюнька*, 166, 200.

⁶⁶ Головацкий, *О костюмах или народном убранстве Русинов...* 23.

⁶⁷ Чайковський, *Олюнька*, 78.

⁶⁸ Свидницький, Люборацькі, 28.

⁶⁹ Там само, 68.

колядок⁷⁰. Проте у «Причепі» І. Нечуя-Левицького показано витіснення традиційних святвечірніх звичаїв: «Наймички почали накривати стіл, ставити вечерю. Була й риба, була й кутя і узвар, та всього було трошки, все подавалося ніби видавцем. На тарілці лежала паляниця, покраяна тонісінькими скибочками. Ніщо не нагадувало про багату кутю, про достаток. Вечеря була дуже звичайна, ніби буденна, коротенька, без молитви, без народного обряду»⁷¹. Навіть традиційна кутя з узваром зайняли своє місце не на покуті у світлиці, а у пекарні⁷².

У шлюбно-сімейних відносинах шляхта була упередженіша. Вважаючи себе вищим від селянства станом, шляхта намагалася зберегти свою кастову замкнутість, укладаючи шлюби тільки з представниками своєї соціальної групи. Щоб остаточно підкреслити недоречність змішаних шлюбів, зазначали: «Не на хлопські ноги шляхоцькі пороги!»⁷³ Поширеним було переконання, що лише у хлопів питають дівчини, чи хоче йти заміж за певного парубка, – у панства заведено інакше: «як тато, мама схочуть, так і має бути»⁷⁴. Бажання родичатися з представниками своєї соціальної групи виявилось у приказці: «Кінь з коньом, віл з волом, вівця з вівцею – вся рівня з рівнею»⁷⁵. Коли траплялося, що шляхтянка вийшла заміж за хлопа, то вона вже не могла показуватися на вулицю, мала зректися шляхетського одягу, бо його могли порвати просто на ній на шматки. Так само здерли б одяг зі шляхтича, який взяв за дружину селянку⁷⁶.

Андрій Чайковський писав, що шляхетське весілля мало тривати від суботи до суботи «з друщинами, сващинами, переносинами, приданами так, як у славної шляхти з діда-прадіда водилося». Якщо у повісті «Малолітній» автор лише в загальних словах описує шляхетське весілля, то у повісті «У чужому гнізді» подає його опис докладніше. На такі урочистості запрошували багато гостей, насамперед – чільну заможну шляхту навіть із сусідніх сіл. Зокрема зазначено, що в п'ятницю молодята їздили за благословенням: наречений з дружною – на гарних конях, а наречена – на бричці. Зайшовши до хати і привітавшись, потрібно було кожному, хто був у хаті, незалежно від віку, впасти до ніг і *просити благословенства*. Підвівшись, належало старшого поцілувати у руку, а молодшого – в обличчя незалежно від статі. Від хати до хати під'їжджали на коні, навіть якщо це було через дорогу, щоб не образити господарів. Готуючись до весілля, різали кабанів на ковбаси і вудженину, привозили пиво, вино, мед, робили різні запіканки з медом і овочами. На весіллі вигравала музика, замовлена на цілий тиждень у німецькій колонії.

⁷⁰ Чайковський, *У чужому гнізді*, 87, 90, 94–5, 120.

⁷¹ Нечуй-Левицький, *Причепи*, 285.

⁷² Там само, 284.

⁷³ Цеглинський, *Шляхта ходалкова*, 24.

⁷⁴ Там само, 11.

⁷⁵ Там само, 22.

⁷⁶ Чайковський, *Олюнька*, 79.

Дорогою до церкви молодого вели під боки дружки, а молоду – дружби, далі йшли старости, старостини, решта гостей. Під час вінчання наречений старався підібрати свою капоту, щоб наречена не наступила на неї, бо тоді б усе життя верховодила ним. Молоді шляхтичі-кавалєри стріляли під церквою з пістолів *на віват*. Три дні гостювали у дворі молодої, їли й пили, поки наступили *придани* – перевезення молодої до дому молодого. До приданого нареченої могли входити нива, корови, коні, плуг, борона, віз, візок та інше майно⁷⁷.

У похоронних традиціях, описаних А. Чайковським, не вдалося помітити якихось шляхетських особливостей. Як і в селян, так само по смерті правили *парастас*, односельчани приходили прощатися з небіжчиком, тіло якого клали у встановлену на столі домовину, вистелену *гиблівками* (стружками. – О. В.), відбувалося *последнє целованіє* – прощання родичів з померлим. Виносили домовину з хати, тричі вдаряючи об поріг, клали на віз і в супроводі церковної процесії з хрестом і хоругвами рушали до церкви, а потім – на цвинтар⁷⁸. Сільське кладовище знаходилося далеко від села. Воно було обсажене деревами по периметру, посередині – великий дубовий хрест, а далі – менші хрести⁷⁹. При похованні самовбивців не було священника. Тіло закопували без хреста під плотом у кутку, де зазвичай ховали усіх самогубців⁸⁰.

У повсякденній мові українська шляхта використовувала польські слова в дещо покаліченому вигляді, вживала українські імена на польський манер і з обов'язковим звертанням «пане»: «пане Єнджею», «пане Петше», «пане Яне», «пане префекце», «пане добродзею», «панове браця», «пане вуйце» тощо. Схожу тенденцію можемо бачити і на Поділлі, де шляхтичі вставляли польські слова «проше», «добрий вечур», «добридінь», «падам до нуг»⁸¹. Проте мовлення шляхти наповнене народними приказками, зворотами «Сказала Феся, що обійдеться», «Коли хліб та вода, то не буде голода», «Панська ласка на бистрім коні їздить»⁸² тощо.

Дрібна шляхта мала форми дозвілля, подібні до народних вечорниць: молодь, незалежно від матеріального стану, сходилася до однієї хати поговорити, пожартувати, поспівати, відгадувати загадки, оповідати казки. Інколи парубки і дівчата могли забавлятися у *талярка*, *пташка*, *Панаса* тощо⁸³. Паничі могли скакати в *довгої лози*, разом з паннами грати в *кота та мишку*, в *хрещика*⁸⁴.

⁷⁷ Чайковський, *Малолітній*, 389; Його ж, *У чужому гнізді*, 133–8.

⁷⁸ Чайковський, *Олюнька*, 144–5.

⁷⁹ Там само, 146.

⁸⁰ Там само, 231–2.

⁸¹ Свидницький, *Люборацькі*, 28.

⁸² Чайковський, *У чужому гнізді*, 36, 64.

⁸³ Там само, 135.

⁸⁴ Нечуй-Левицький, *Причепи*, 257.

Перелік улюблених танців галицької шляхти не викликає сумніву, що вони українські: *вертак*, *коломийки*, *козак*, *италір*, *лінкос*, *полька телепанка*, також підкреслено, що їм не подобається танцювати *мазура*⁸⁵. Коли з'являлося бажання поспівати, то українські шляхтичі Наддніпрянщини, забувши всілякі забобони, затидали «*Петруся*», «*Гриця*», «*Бурлаку*», «*Чоботи*», «*Гречаники*»⁸⁶.

Отже, спираючись на літературну творчість українських письменників XIX – початку XX століття, можемо констатувати деякі особливості у побутових та звичаєво-обрядових традиціях дрібної шляхти при виразній загальноетнічній українській основі з регіональними та локальними ознаками. Під впливом різних обставин і завдяки певним елементам побуту представники дрібно-шляхетської верстви та їхні нащадки в Україні виділялися як особний соціальний прошарок, попри відсутність особливого впливу на політичне життя Російської та Австро-Угорської імперій у XIX – на початку XX ст. Їхня відмінність від інших жителів виявлялася в окремих деталях при зведенні житла, виготовленні одягу, громадській діяльності та родинних відносинах.

REFERENCES

- Balushok, Vasyl. “Nepomichena” sotsialna verstva (dolia ukrainkoï shliakhty pislia Khmelnychchyny v pratsiakh suchasnykh doslidnykiv)”. *Ukrainskyi humanitarnyi ohliad* 12 (2006): 180–9 [in Ukrainian].
- Balushok, Vasyl. “Ukrainska shliakhta mizh polskym ta ukrainskym etnosamy”. *Narodna tvorchist ta etnohrafii* 6 (2007): 11–25 [in Ukrainian].
- Balushok, Vasyl. “Z istorii shliakhty Fastivshchyny”. “*Presmuzei*”. *Naukovo-informatsiinyi biuleten* 2 (2016): 3–54 [in Ukrainian].
- Bekh, Mykola. *Tradytzii i transformatsii v etnokulturi ta pobuti sela Bekhy na Zhytomyrshchyni kintsia XIX – pershoi polovyny XX stolittia*. Kyiv, 2018 [in Ukrainian].
- Chaikovskyy, Andrii. “U chuzhomu hnizdi. Povisti z XIX st.” in *Chaikovskyy Andrii. Zibrannia tvoriv u 8-my tomakh* 5. Lviv, 1994: 26–348 [in Ukrainian].
- Chaikovskyy, Andrii. “Malolitnii” in *Chaikovskyy Andrii. Zibrannia tvoriv u 8-my tomakh* 4. Lviv, 1993: 320–533 [in Ukrainian].
- Chaikovskyy, Andrii. *Oliunka*. Lviv, 1966 [in Ukrainian].
- Cherviak Kornii. *Shliakhta okolyshnia na Korostenshchyni*. Korosten, 1928 [in Ukrainian].
- Cherviak, Kornii. “Kylymarstvo na Korostenshchyni”. *Kraieznavstvo* 3–10 (1929): 13–44 [in Ukrainian].
- Fedurko, Mariia. “Svit halytskoho selianyna-shliakhtycha u dzerkali movy (za povistiu A. Chaikovskoho “Oliunka”)”. *Ridne slovo v etnokulturnomu vymiri*. Drohobych: Posvit, 2012: 259–67 [in Ukrainian].
- Franko, Ivan. “Dovbaniuk” in *Ivan Franko. Zibr. tvoriv u 50 t.* 16. Kyiv, 1978: 207–14 [in Ukrainian].
- Franko, Ivan. “Znadoby do vyvchennia movy i etnohrafii ukrainskoho narodu. Deshcho pro shliakhtu khodachkovu” in *Ivan Franko. Zibr. tvoriv u 50 t.* 26. Kyiv, 1980: 180–6 [in Ukrainian].

⁸⁵ Чайковський, *У чужому гнізді*, 105.

⁸⁶ Нечуй-Левицький, *Причепи*, 257–8.

- Golovatskiy, Yakov. *O kostyumah ili narodnom ubranstve Rusinov ili rusckih v Galichine i Severovostochnoy Vengrii*. Sankt-Peterburg, 1868 [in russian].
- Hoshko, Yurii. *Naseleennia Ukrainskykh Karpat XV–XVIII st. Zaseleennia. Mihratsii. Pobut*. Kyiv, 1976 [in Ukrainian].
- Hoshko, Yurii. *Zvychaieve pravo naseleennia Ukrainskykh Karpat ta Prykarpattia XIV–XIX st.* Lviv, 1999 [in Ukrainian].
- Hrushevskiy, Mykhailo. “Barska okolychna shliakhta do kintsia XVIII st.” in *Hrushevskiy Mykhailo, Zibrannia tvoriv: U 50 tomakh* 5 Lviv, 2002: 323–35. [in Ukrainian].
- Kyrchiv, Roman. “Tsykl shliakhetskykh povistei Andriia Chaikovskoho” in *Chaikovskiy Andrii, Zibrannia tvoriv u 8 tomakh* 5 Lviv, 1994: 5–25 [in Ukrainian].
- Nechui-Levytskyi, Ivan. “Prychepa” in *Nechui-Levytskyi Ivan. Zbirnyk tvoriv u 10 tomakh* 1. Kyiv: Naukova dumka, 1966: 126–370 [in Ukrainian].
- Nechui-Levytskyi, Ivan. “Zhyvtsem pokhovani” in *Nechui-Levytskyi Ivan. Zbirnyk tvoriv u 10 tomakh* 7. Kyiv: Naukova dumka, 1966: 260–93 [in Ukrainian].
- Nesen, Iryna. “Okolychna shliakhta na terenakh pivnichno-skhidnoi Zhytomyrshchyny: osoblyvosti istorychnoho rozvytku ta etnohrafichnoho zhyttia”. *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii* 21 Pereiaslav-Khmelnitskyi, 2008: 84–97 [in Ukrainian].
- Nesen, Iryna. “Okolychna shliakhta Tsentralnoho Polissia: osoblyvosti vesilnoho rytualu”. *Narodna tvorchist ta etnografia* 6 (2004): 91–7 [in Ukrainian].
- Nesen, Iryna. “Pokhovalni ta pomynalni obriady v seredovyshchi «okolychnoi» shliakhty Pivnichno-Skhidnoi Zhytomyrshchyny (kinets XIX – pochatok XX stolittia)”. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii istorychna*, vyp. 44 (2009): 241–64 [in Ukrainian].
- Slyvka, Liubov. “Kultura ta pobut dribnoi shliakhty v Halychyni (kinets XVIII – pochatok XX st.)”. *Halychyna* 10 (2004): 235–41 [in Ukrainian].
- Slyvka, Liubov. *Halytska dribna shliakhta v Avstro-Uhorshchyni (1772–1914 rr.)*. Ivano-Frankivsk, 2009 [in Ukrainian].
- Svydnytskyi, Anatolii. “Liuboratski” in *Anatolii Svydnytskyi, Roman, opovidannia, narysy*. Kyiv, 1985: 28–210 [in Ukrainian].
- Tkhorzhavska, Tetiana; Yakymynska, Liubov. “Levko Yurkevych i pokodymska shliakhta”. *Narodna tvorchist ta etnologia* 4 (2013): 138–9 [in Ukrainian].
- Tshchynskyi, Hryhorii. *Shliakhta khodachkova*. Lviv, 1911 [in Ukrainian].
- Vasianovych, Oleksandr. “Druzhko korovai nese, namnietkoiu trese (Zhinochyi odiah shliakhty okolyshnoi sela Meleni)”. *Berehynia* 1 (2004): 67–76 [in Ukrainian].
- Vasianovych, Oleksandr. “Osoblyvosti kharchuvannia dribnoi ukrainskoi shliakhty u XIX – na pochatku XX st.”. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina. Serii “Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky”* 24 (Kharkiv, 2017): 68–74 [in Ukrainian].
- Vasianovych, Oleksandr. “Tradysiino-pobutova kultura halytskoi dribnoi shliakhty XIX – pochatku XX st. (u tvorchosti Andriia Chaikovskoho)”. *Narodna tvorchist ta etnografia* 5 (2008): 99–105 [in Ukrainian].
- Vasianovych, Oleksandr. “Znakovi funktsii kylymiv okolychnoi shliakhty Zhytomyrshchyny”. *Narodna tvorchist ta etnografia* 6 (2011): 53–7 [in Ukrainian].
- Yakovenko, Nataliia. “Ukraina arystokratychna” in *Na perelomi: druha polovyna XV – persha polovyna XVI st.* Kyiv, 1994: 301–44 [in Ukrainian].

FEATURES OF THE TRADITIONAL CULTURE OF THE GENTRY OF THE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES IN UKRAINIAN FICTION LITERATURE

Oleksandr VASIANOVYCH

The State Scientific Center for Protection of Cultural Heritage
from Technological Disasters

56 Peremohy Avenue, Kyiv, 03057, Ukraine

e-mail: guru_v@ukr.net

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9360-6447>

Traditional culture is one of the main components of the nation's development process, which performs important functions in society aimed at preserving its identity and internal consolidation.

The present article is devoted to the features of the material and spiritual culture of the gentry, its regional features based on the literary works of Ukrainian authors of the second half of the 19th – early 20th centuries.

There was noticeable hostility between the gentry and the peasantry, with an established segregation into "ours" and "strangers". The gentry in different regions of Ukraine lived mostly compactly, distancing themselves from the peasantry even at church, school, and inn. A characteristic feature of the gentry was arrogance, which they constantly flaunted.

Having lived in the countryside for a long time, the gentry as well as the rest of the peasants were engaged in agriculture and cattle breeding. In house building housing, the gentry practically did not differ from ordinary peasants. But the gentry tried to introduce European features into their home life, supplementing it with individual details: cutting out larger windows, laying floors in rooms, installing urban furniture, etc. Being in similar socio-economic conditions, the gentry consumed food similar to that of the peasants. Much bigger differences can be traced in the style of clothing. In aristocratic clothing, more and more things began to be made from purchased factory materials. Gentry clothes mostly corresponded to those of the rural population, although they had certain bourgeois elements.

The gentry did not have significant differences in spiritual culture. In the literature, one can clearly trace the peculiar prejudices of the gentry regarding marriage and family relations. Trying to preserve their caste isolation, the gentry concluded marriages only between persons of their social group.

The considered ethnographic material allows us to draw the following conclusions:

Despite some peculiarities, the common ethnic Ukrainian basis with regional and local features can be clearly traced in the customary and ceremonial traditions of the gentry. Under the influence of various circumstances and thanks to certain elements of everyday life, representatives of the gentry and their descendants in Ukraine stood out as a separate social stratum, despite the lack of any influence on the political life of the Russian and Austro-Hungarian empires in the 19th and early 20th centuries. Their difference from other residents was manifested in individual details during the construction of housing, the manufacture of clothes, social activities and family relations.

Key words: the gentry, material culture, spiritual culture, identity, fiction.

Стаття надійшла до редколегії 06.12.2022

Стаття прийнята до друку 17.12.2022